

Oriëntatiekennis opbouwen gaat niet vanzelf

EEN VERGELIJKING VAN EEN IMPLICIETE EN EEN EXPLICIETE BENADERING

Met de invoering van de nieuwe kerndoelen voor de onderbouw heeft het geschiedenisonderwijs een nieuw doel gekregen: oriëntatiekennis opbouwen. Hoewel de meeste schoolboeken aandacht besteden aan de tijdvakken en de kernmerkende aspecten, krijgt de opbouw en herhaling van oriëntatiekennis vaak weinig aandacht. Uit een vergelijking van twee scholen met verschillende benaderingen van oriëntatiekennis blijkt dat de ontwikkeling hiervan niet vanzelf gaat.

De opbouw van oriëntatiekennis is sinds 2006 een kerndoel voor het vak geschiedenis. De schoolmethodes zijn allemaal herschreven naar de nieuwe kerndoelen. Dat betekent meestal dat de hoofdstukken naar de tijdvakken zijn genoemd en dat er inhoudelijk aandacht aan de 37 kenmerkende aspecten wordt besteed. Aan de opbouw en herhaling van oriëntatiekennis door de jaren heen wordt echter relatief weinig expliciete aandacht besteed. Het lijkt wel alsof de leerlingen oriëntatiekennis als het ware vanzelf ontwikkelen, zolang er maar aandacht aan de kenmerkende aspecten wordt besteed. Dit is echter niet het geval. Sinds de invoering van het nieuwe programma op het Alkwin Kollege in Uithoorn speelt de opbouw, herhaling en toetsing van oriëntatiekennis een centrale rol in het programma. Bij het maken van het programma hebben we ons gebaseerd op richtlijnen die zijn gegeven in *Geschiedenisdidactiek, Handboek voor de vakdocent*. We maken in de toetsen bijvoorbeeld expliciet onderscheid tussen kennis die in het voorafgaande hoofdstuk is behandeld, maar stellen ook vragen over oriëntatiekennis die op langere termijn onthouden moet worden. Elke toets eindigt met één of twee vragen over oriëntatiekennis uit de voorgaande tijdvakken. Vaak proberen we daar kennis uit voorgaande tijdvakken te toetsen die logischerwijs in verband te brengen is met het behandelde hoofdstuk. De opbouw van oriëntatiekennis toetsen we

ook als zelfstandig onderdeel. Twee keer per jaar krijgen de leerlingen een oriëntatiekennistoets, over alle tot dan toe behandelde stof. Om de opbouw en herhaling van oriëntatiekennis te stimuleren, wordt dit onderscheid ook in de lessen expliciet gemaakt. Het oefenen met en het opbouwen van oriëntatiekennis gebeurt met behulp van de tijdvakkenmap.

De tijdvakkenmap

Aan het begin van het nieuwe schooljaar krijgt iedere leerling een multomap uitgedeeld. Deze noemen we de tijdvakkenmap. De leerlingen krijgen meteen een dubbelzijdig A4'tje uitgedeeld met daarop alle kenmerkende aspecten en alle (sleutel)begrippen die ze in de komende drie jaar gaan leren.¹

In de eerste les laten we de leerlingen de map een voor- en een achterzijde geven. Op deze manier wordt het echt een 'eigen' map. Daarnaast vragen we aan de leerlingen wat ze nog van de basisschool weten over de verschillende kenmerkende aspecten of welke begrippen ze al kennen. Zo werken we aan de doorlopende leerlijnen vanuit de basisschool. In de afgelopen zes jaar merkten we dat bijna alle leerlingen al bekend zijn met de verschillende tijdvakken en de bijbehorende icoontjes. Aan het einde van de eerste les blijkt dan ook dat leerlingen zeker niet als een *tabula rasa* het voortgezet

Terence Honing is eerstegraads docent geschiedenis aan het Alkwin Kollege en heeft onderzoek gedaan naar oriëntatiekennis en conceptmapping voor zijn masterthesis onderwijskunde.

onderwijs binnenkomen. De mappen worden na iedere les weer ingenomen en op school bewaard.

Aan het einde van het behandelde hoofdstuk maken de leerlingen steeds een opdracht in de tijdvakkenmap. In deze opdrachten staan de in het hoofdstuk behandelde kenmerkende aspecten en de begrippen centraal. De opdrachten zijn gemodelleerd naar punten van de commissie-De Rooy. Geprobeerd wordt de leerlingen zo veel mogelijk ruimte te geven in het zelfstandig invullen van de kenmerkende aspecten met behulp van zelfgekozen voorbeelden van gebeurtenissen en personen die typerend zijn voor de kenmerkende aspecten.¹ Bij de tijd van jagers en boeren vragen we de leerlingen bijvoorbeeld om in twee tekeningen de leefwijze van de jagers en de leefwijze van de boeren te typeren. Bij de tijd van de pruiken en revoluties laten we de leerlingen een filosoof opzoeken, met de vraag of de leerlingen kunnen uitleggen waarom juist deze filosoof typerend is voor de verlichting. De verschillende opdrachten die gemaakt zijn, worden in de tijdvakkenmap bewaard. Zo bouwt de leerling in de loop van zijn schoolcarrière in de onderbouw een eigen overzicht van de geschiedenis op. Twee keer per jaar, halverwege en aan het eind van ieder schooljaar, wordt de opbouw van de oriëntatiekennis getoetst met behulp van een digitale toets. In deze

nis wordt besteed. Op beide scholen hebben ongeveer honderd leerlingen afkomstig uit twee tweede klassen en twee derde klassen meegewerkt aan het onderzoek. Op de school waar met oriëntatiekennis werd geoefend, betrof het een tweede en een derde klas havo en een

'Aan het einde van het behandelde hoofdstuk maken de leerlingen steeds een opdracht in de tijdvakkenmap'

Wintoets komen alle tot dan toe behandelde tijdvakken en bijbehorende kenmerkende aspecten aan bod. De vragen bestaan uit volgordevragen, waarin de kenmerkende aspecten in de juiste volgorde moeten worden gezet, combinatievragen, waarbij gebeurtenissen in het juiste tijdvak moeten worden geplaatst en kennis- of inzichtvragen waarin vooral de begrippen een grote rol spelen. Voordat de leerlingen aan deze toets beginnen wordt (meestal) aan de hand van opdrachten de tijdvakkenmap doorgenomen om de kennis op te frissen. Oriëntatiekennis wordt zo naast de reguliere toetsen apart meegenomen in het rapportcijfer van de leerling. Maar helpt dit nu?

Oriëntatiekennis onderzoeken

Om te onderzoeken of het werken met de tijdvakkenmap toegevoegde waarde heeft, heb ik de opbouw van oriëntatiekennis op twee scholen met elkaar vergeleken. Het Alkwin Kollege, waar bovenstaand programma wordt aangeboden vergelijk ik met een school waar geen expliciete aandacht aan de opbouw van oriëntatieken-

nis wordt besteed. Op de scholen waar niet met oriëntatiekennis werd geoefend, betrof het twee tweede klassen havo/vwo en twee derde klassen havo/vwo waar havo- en vwo-leerlingen nog bij elkaar zitten. In alle groepen is er een aantal lessen geoefend met de oriëntatiekennis die in de afgelopen jaren is aangeleerd. Voor de tweede klassen waren dat alle tijdvakken tot de tijd van regenten en vorsten. Voor de derde klassen was dat alle stof tot en met de tijd van wereldoorlogen. De oefeningen bestonden onder andere uit 'welk-woord-weg', conceptmapping en presentatieopdrachten. Vervolgens hebben alle leerlingen op beide scholen een digitale oriëntatiekennistoets gemaakt. De toets is gebaseerd op de kenmerkende aspecten en de begrippen die daarbij horen. De vijftig vragen die als voorbeeld op de site van het IVGD² hebben gestaan, zijn overgenomen en hebben tevens als voorbeeld gediend voor andere vragen. In totaal bestaat de toets uit ongeveer 300 vragen over de verschillende tijdvakken en vaardigheden. De leerlingen maken telkens *at random* een selectie van vijftig vragen over de tijdvakken die

△
Aan het begin van het nieuwe schooljaar krijgt iedere leerling een multimap uitgedeeld. Deze noemen we de tijdvakkenmap.

◁
Dit is geschiedenis, IVGD Amsterdam, september 2004

◁
www.ivdg.nl/
www.examen/diagnostischtoetsB_wept2007.doc

tot dan toe behandeld zijn. Deze toets is gecontroleerd op betrouwbaarheid door middel van de Kuder Richersons test (een betrouwbaarheidstest voor gesloten vragen) en bleek een betrouwbaarheid te hebben van 97%.

Een beter overzicht?

Om zeker te zijn dat de eventuele verschillen tussen de scholen toegeschreven kunnen worden aan het al dan niet expliciet aandacht besteden aan oriëntatiekennis, heb ik eerst de reguliere toetsen en de daaruit behaalde resultaten met elkaar vergeleken. De toetsen, met bijbehorende normeringen, waren vergelijkbaar. Er werden geen verschillen in niveau, lengte of normering geconstateerd. Hetzelfde geldt voor de resultaten. Na twee perioden

stonden de leerlingen op het Alkwin Kollege gemiddeld een 6,7 en de leerling op de controleschool gemiddeld 6,8. Uit een ANOVA test (variëtieanalyse) bleek dit verschil van ééntiende niet significant, waardoor we kunnen stellen dat de leerlingen op beide scholen vergelijkbaar presteren voor het schoolvak geschiedenis.

Uit de variëtieanalyse van de gemaakte oriëntatiekennistoets kwam echter een ander beeld naar voren. De leerlingen op het Alkwin Kollege, de school waar met behulp van de tijdvakkenmappen met oriëntatiekennis werd geoefend, scoorden gemiddeld een 6,8 voor de oriëntatiekennistoets. De leerlingen van de controleschool, scoorden gemiddeld een 5,2. Een verschil van gemiddeld 1,6 punt. Er kan dus gesteld worden dat oefenen met oriëntatieken-

OPDRACHTEN VOOR IN DE TIJDVAKKENMAP

TVM opdracht bij de tijd van burgers en stoommachines (denken over staat en maatschappij in de verlichting)

Zoek op Internet drie verlichtingsfilosofen op. Geef per filosoof aan wat het belangrijkste 'idee' van deze filosoof is en leg uit waarom deze filosoof typerend is voor de verlichting. Zoek als laatste een afbeelding van de filosoof en plak deze eraan.

TVM opdracht bij de tijd van burgers en stoommachines (politiek-maatschappelijke stromingen: nationalisme, liberalisme, socialisme, confessionalisme en feminisme)

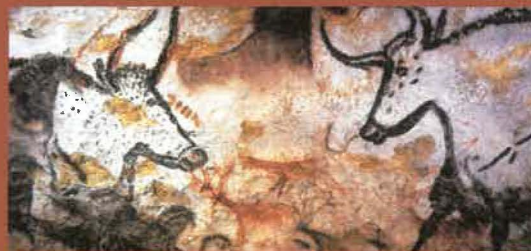
Voor de opkomst van het tv-tijdperk hadden verkiezingsaffiches meer inhoud dan uitsluitend het gezicht van de lijsttrekker en een logo. Ontwerp vier verkiezingsaffiches (voor de liberalen, voor de socialisten, voor de confessionelen en voor de feministen). In deze affiches moeten duidelijk de belangrijkste ideeën van deze stromingen naar voren komen in tekst en afbeelding. Wees creatief!

Voorbeeldvragen oriëntatiekennistoets

1 In Frankrijk en Spanje zijn grotschilderingen gevonden zoals hier afgebeeld. Ze komen uit prehistorische culturen.

Van welke cultuur zijn ze afkomstig?

- A Van een boerencultuur.
- B Van een herderscultuur.
- C Van een jagerscultuur.
- D Van een klassieke cultuur.

2 Lees onderstaande bron

'Elke ridder kreeg een stuk land te leen, met akkers en boeren. Die boeren betaalden de ridders voor het gebruik van de grond. Daarmee konden de ridders kastelen bouwen en strijdpaarden kopen. Bijna al het land kwam zo in handen van de ridders. Ze moesten daarvoor wel trouw zweren aan de koning en hem helpen in de oorlog.'

Welk begrip wordt hierboven beschreven?

- A Middeleeuwen
- B Horigheid
- C Leenstelsel
- D Hofstelsel

3 Zet de volgende ontwikkelingen in de juiste volgorde. De eerste (oudste) ontwikkeling moet bovenaan staan.

1. Wetenschappelijke Revolutie
2. Verspreiding Romeinse cultuur
3. Ontstaan van staten en wederopkomst van steden
4. Franse Revolutie
5. Ontstaan van totalitaire staten waarin massamedia een grote rol spelen

nis door er expliciet aandacht aan te besteden, werkt. Leerlingen vinden het werken met de tijdvakkenmap en het toetsen van oriëntatiekennis erg leuk. Zeker voor de toetsen geldt dat leerlingen er een 'wedstrijdje' van maken, niet met andere leerlingen, maar met zichzelf. Het grote voordeel van de oriëntatiekennistoetsen is namelijk dat de resultaten van verschillende toetsen vergelijkbaar zijn. Bij reguliere toetsen blijft het, in ieder geval in de beleving van de leerling, toch steeds een eenmalige beoordeling van het afgelopen hoofdstuk, dat kan tegen- of meevallen, naargelang het hoofdstuk leuker of moeilijker was. 'Met een oriëntatiekennistoets kun je echt zien of je beter wordt', wist een leerling kernachtig samen te vatten. Expliciet oefenen met oriëntatiekennis

kan dus gemakkelijk worden gedaan door steeds kleine en leuke vrije opdrachten door de leerlingen te laten maken. Voor leerlingen wordt zo het verschil tussen gewone en oriëntatiekennis ook duidelijk. Het toetsen van oriëntatiekennis kan in bestaande toetsen worden verwerkt of in losse oriëntatiekennis worden gedaan, en misschien in allebei. Het effect ervan, zo blijkt uit dit onderzoek, is een aanzienlijke toename van de oriëntatiekennis bij de leerlingen in de onderbouw.

Alle genoemde opdrachten zijn te vinden op de website www.vgnkleio.nl.

advertentie

Sprekers zijn o.a.:

prof. dr. Renger de Bruin (UU)
prof. dr. Simon Groenveld (RUL)
dr. David Onnekink (UU)
drs. Luc Panhuysen
dr. Yolanda Rodriguez Perez (UU)
prof. dr. Etienne Rooms (KMS, Brussel)
dr. Erik Swart (UU)

Daarnaast kunt u diverse workshops of een rondleiding door museum Catharijneconvent volgen.

in een tijd van vorsten

Op vrijdag 11 november 2011 organiseert het St. Bonifatiuscollege in Utrecht, in samenwerking met het Centrum voor Onderwijs en Leren van de Universiteit Utrecht (voorheen IVLOS) en museum Catharijneconvent een nascholing bij het nieuwe examenonderwerp geschiedenis 2012 voor havo en vwo.

museum Catharijneconvent

Onze invalshoek: De Republiek in een tijd van vorsten, ook door buitenlandse ogen.

Universiteit Utrecht

Het volledige programma en het aanmeldingsformulier zijn te vinden op de website: www.boni.nl/nascholing.